

2. Sídlní struktura

Kraj Vysočina (do 30. května 2001 Jihlavský kraj, poté do 1. srpna 2011 jen Vysočina) jako správní celek vznikl k 1. lednu 2000 z pěti okresů, které do té doby patřily do tří různých krajů – Jihlava, Třebíč a Žďár nad Sázavou do Jihomoravského kraje, Havlíčkův Brod do Východočeského a Pelhřimov do Jihočeského kraje. Tyto okresy byly vytvořeny při předchozí velké reorganizaci státní správy roku 1960 z většího počtu malých okresů, existujících v padesátých letech.

Další změnou, která se v minulých desetiletích kraje dotkla, bylo zrušení někdejších okresních úřadů a převedení jejich pravomocí a úkolů částečně na krajské úřady, částečně na obce s rozšířenou působností. Správních obvodů obcí s rozšířenou působností bylo v Kraji Vysočina vymezeno patnáct. Podle počtu obyvatel je největší správní obvod Jihlava (k datu sčítání 98 782 obyvatel), nejmenší Pacov (9 083 obyvatel), pod který též spadá nejmenší počet obcí (24). Z tohoto hlediska je největší správní obvod Třebíč s 93 obcemi.

Celkem 35 měst, která v kraji existovala k datu Sčítání 2021, bylo po jeho území rozmístěno značně nerovnoměrně. V šesti správních obvodech se nacházelo jediné město, tedy sídlo obecního úřadu s rozšířenou působností (Bystřice nad Pernštejnem, Humpolec, Náměšť nad Oslavou, Nové Město na Moravě, Pacov a Telč). Protikladem byl správní obvod Pelhřimov se sedmi městy, kde byl podíl městského obyvatelstva nejvyšší (65,8 %), za ním těsně následoval obvod Jihlava (65,6 %), nejmenší byl v obvodu Náměšť nad Oslavou (34,1 %).

Podíl městského obyvatelstva činil na Vysočině 56,2 % a v mezikrajském srovnání byl po Středočeském kraji mezi regiony České republiky druhý nejnižší.

Tab. 2.1 Základní ukazatele sídelní struktury podle správních obvodů obcí s rozšířenou působností

Kraj, SO ORP	Počet			Hustota zalidnění (osoby/km ²)	Na 1 obec připadá			Podíl obyvatel žijících (%)	
	obyvatel	obcí			rozloha (km ²)	obyvatel	částí obcí	ve městech	v obci s rozšířenou působností
		celkem	z toho měst						
Kraj Vysočina	497 661	704	35	73,2	9,7	706,9	2,0	56,2	44,2
Bystřice nad Pernštejnem	18 866	39	1	54,2	8,9	483,7	2,3	39,7	39,7
Havlíčkův Brod	52 056	57	5	80,6	11,3	913,3	2,5	59,9	44,0
Humpolec	17 740	25	1	77,8	9,1	709,6	2,6	61,1	61,1
Chotěboř	20 949	31	2	63,7	10,6	675,8	3,3	56,2	41,9
Jihlava	98 782	78	4	108,8	11,6	1 266,4	1,9	65,6	51,1
Moravské Budějovice	22 291	47	2	53,8	8,8	474,3	1,3	49,4	31,8
Náměšť nad Oslavou	13 791	27	1	65,3	7,8	510,8	1,2	34,1	34,1
Nové Město na Moravě	18 550	30	1	63,3	9,8	618,3	2,0	51,1	51,1
Pacov	9 083	24	1	38,7	9,8	378,5	2,7	50,4	50,4
Pelhřimov	43 962	71	7	53,1	11,7	619,2	2,7	65,8	35,4
Světlá nad Sázavou	19 902	32	2	68,6	9,1	621,9	2,8	60,0	35,9
Telč	12 542	45	1	43,0	6,5	278,7	1,3	41,1	41,1
Třebíč	71 915	93	3	85,9	9,0	773,3	1,4	55,6	47,8
Velké Meziříčí	35 934	57	2	75,9	8,3	630,4	1,7	46,1	31,7
Žďár nad Sázavou	41 298	48	2	88,9	9,7	860,4	1,6	51,9	48,7

Osídlení v Kraji Vysočina má z velké části podhorský až horský charakter a je charakteristické svou značnou rozdrobeností a velkým počtem menších či malých obcí, osad i samot. Území Kraje Vysočina k 26. březnu 2021 tvořilo 704 obcí, z toho 35 měst. I většina měst však patří spíše k malým či menším, pouze čtyři z nich měla v roce 2021 více než dvacet tisíc obyvatel a naopak u jiných počet obyvatel nedosahoval ani dvou tisíc. Podobně mezi obcemi na Vysočině jednoznačně převládají malé obce. Tento v zásadě venkovský ráz osídlení do značné míry determinuje demografické charakteristiky obyvatelstva, skladbu domácností i strukturu domovního a bytového fondu kraje.

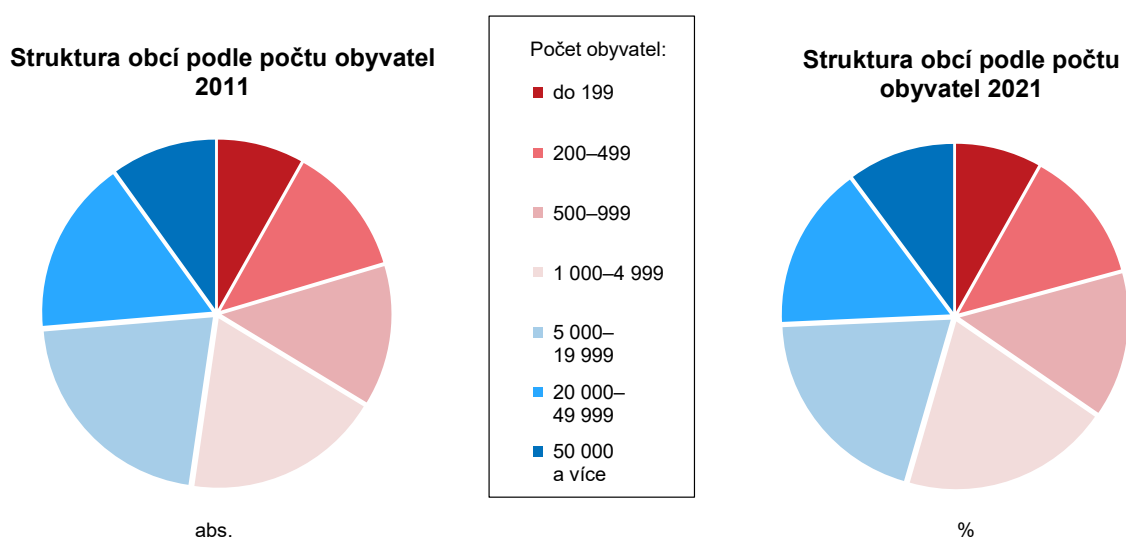
Počet obcí se až do roku 1989 v důsledku administrativních zásahů postupně snižoval. V roce 1990 však došlo v tomto procesu ke zvratu. Značný počet sídel, tehdejších částí obcí nebo měst, využil změněných politických a společenských poměrů ke svému opětovnému osamostatnění. První vlna tohoto procesu proběhla ještě před sčítáním lidu v březnu 1991 a další dezintegrace pokračovala i v následující dekádě. K 1. březnu 2001 tak na tehdejším území Kraje Vysočina existovalo 730 obcí. V následujícím desetiletí se v důsledku územních změn (převodu řady obcí ze Žďárského a Třebíčského k Jihomoravskému kraji) tento počet snížil na 704 obcí a tento stav trvá i v současnosti.

Nově vzniklé obce byly většinou malé, což se promítá v nízkém počtu obyvatel připadajících na jednu obec, který v březnu 2021 činil 707. Nejmenší obce do 199 obyvatel k témuž datu představovaly 47,9 % všech obcí v kraji, žilo v nich ale pouze 8,1 % populace Vysočiny. V mezikrajském srovnání je to však zdaleka nejvyšší hodnota, která více než čtyřnásobně převyšuje celorepublikovou úroveň. Obce s 200–499 obyvateli, kterých bylo 202, měly 62 878 obyvatel, což představovalo 12,6 % obyvatel kraje. Obce s méně než pěti sty obyvateli se tak na celkovém počtu obcí kraje podílely 76,6 %, na jeho populaci ale jen 20,8 %. Naopak ve čtyřech největších městech Vysočiny žilo k datu sčítání 25,7 % obyvatel. Největší část populace kraje, více než pětina, žila ve dvanácti městech s 5 000–19 999 obyvateli, v nichž bylo sečteno 98 649 osob.

Tab. 2.2 Sídelní struktura podle velikostních skupin obcí k 26. 3. 2021

	Počet obcí	Podíl (%)	Rozloha obcí (km ²)	Podíl (%)	Počet obyvatel	Podíl (%)	Hustota zalidnění (osoby/km ²)
Kraj Vysočina	704	100,0	6 796	100,0	497 661	100,0	73,2
v tom obce s počtem obyvatel:							
do 199	337	47,9	1 737	25,6	40 459	8,1	23,3
200–499	202	28,7	1 700	25,0	62 878	12,6	37,0
500–999	99	14,1	1 298	19,1	68 907	13,8	53,1
1 000–1 999	36	5,1	738	10,9	49 697	10,0	67,4
2 000–4 999	14	2,0	484	7,1	49 136	9,9	101,5
5 000–9 999	9	1,3	404	6,0	60 828	12,2	150,4
10 000–19 999	3	0,4	187	2,8	37 821	7,6	201,8
20 000–49 999	3	0,4	160	2,3	77 412	15,6	485,1
50 000–99 999	1	0,1	88	1,3	50 523	10,2	575,0
100 000 a více	-	-	-	-	-	-	-

Graf. 2.1 Velikostní struktura obcí v Kraji Vysočina



Skutečná sídelní struktura je na Vysočině ale ještě složitější, než ukazuje i tak vysoký počet obcí. Mnoho obcí se dále dělí na části obcí a na základní sídelní jednotky. Část obce je evidenční jednotka vytvářená budovami s čísly popisnými a čísly evidenčními, přidělenými v jedné číselné řadě, která leží v jednom souvislém území a je vedena s ohledem na vnitřní dělení obcí na městské obvody nebo městské části.

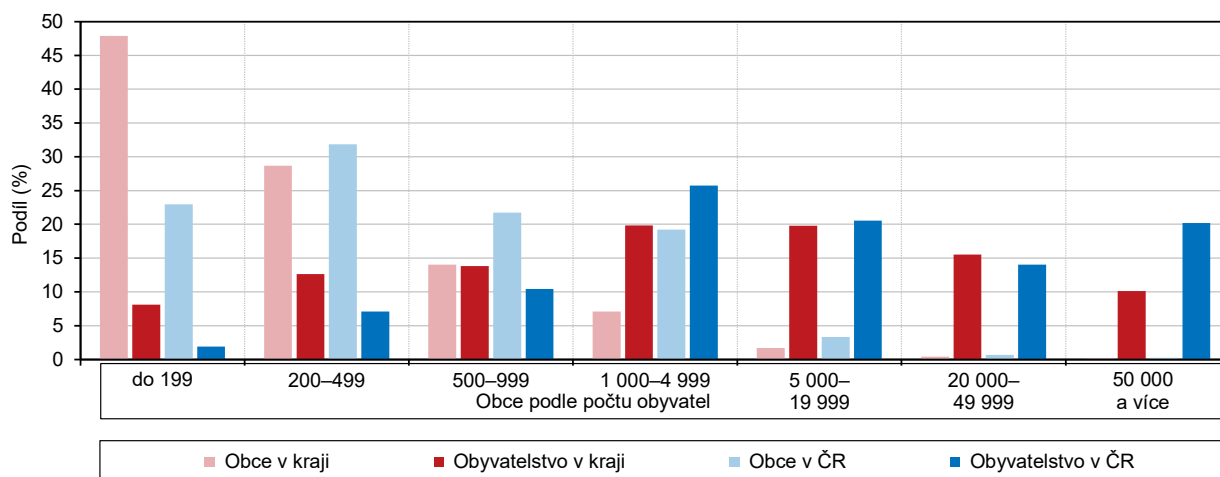
Základní sídelní jednotkou se rozumí jednotka představující části území obce s jednoznačnými územně technickými a urbanistickými podmínkami nebo spádová území seskupení objektů obytného nebo rekreačního charakteru.

Obce v Kraji Vysočina se v roce sčítání lidu dělily na 1 404 částí obcí a na 1 867 základních sídelních jednotek. Na jednu obec v kraji tak průměrně připadlo 1,99 částí obce a 2,65 základní sídelní jednotky. U značného počtu obcí platí, že obec je tvořena pouze jednou částí a jednou základní sídelní jednotkou, u některých je na druhé straně sídelní struktura velmi složitá, což platí zvláště o větších městech, která jsou v některých případech tvořena desítkami částí a základních sídelních jednotek.

Ve srovnání s úrovní celé České republiky i většiny jejích regionů je v Kraji Vysočina počet částí obce připadajících průměrně na jednu obec spíše nízký. Nejvyšší je tato hodnota v Karlovarském kraji (3,94), jen o málo nižší je v Libereckém kraji.

Srovnání jednotlivých oblastí kraje ukazuje, že nejsložitější a nejčlenitější strukturu osídlení má na Vysočině okres Havlíčkův Brod (2,75 částí), za nímž těsně následuje okres Pelhřimov (2,68 částí). Naopak nejmenší počet částí i základních sídelních jednotek připadá na jednu obec v okrese Třebíč (1,35 částí obce).

Graf. 2.2 Sídelní struktura obcí Kraje Vysočina a České republiky (bez Hl. m. Prahy)



Výsledky Sčítání lidu, domu a bytu 2021 byly podruhé zpracovávány podle místa obvyklého pobytu. Místo obvyklého pobytu je definováno jako místo, kde osoba obvykle tráví období svého každodenního odpočinku bez ohledu na dočasnou nepřítomnost z důvodu rekreace, návštěv, pracovních cest, pobytu ve zdravotnickém zařízení apod., a kde je členem konkrétní domácnosti.

Předchozí sčítání se zpracovávala podle místa trvalého pobytu. Místem trvalého pobytu se rozuměla adresa pobytu občana v České republice, kterou si občan zvolil zpravidla v místě, kde měl rodinu, rodiče, byt nebo zaměstnání. Ve Sčítání 2021 se operuje s pojmem registrovaný pobyt, který odpovídá pojmem trvalý nebo dlouhodobý pobyt z předchozího sčítání lidu.

Ve velké většině krajů České republiky byl počet obyvatel s obvyklým pobytem nižší než s registrovaným, zvláště to platilo o krajích Karlovarském, Ústeckém, Zlínském a Moravskoslezském, v nichž se tento rozdíl pohyboval kolem -1,5 %. Více obyvatel s obvyklým než trvalým pobytem bylo sečteno v Hlavním městě Praze a Středočeském, Plzeňském a Jihomoravském kraji. Na Vysočině byl počet obyvatel s obvyklým pobytem o 1,2 % nižší než s trvalým.

V rámci kraje byl počet obyvatel s obvyklým pobytem nižší než s pobytem registrovaným téměř ve všech velikostních skupinách obcí, největší rozdíl byl zjištěn u obcí do 199 obyvatel (-2,9 %). Výjimkou bylo krajské město, v němž byl počet obyvatel s obvyklým pobytem o 1,1 % vyšší než s registrovaným pobytem a města s 10 000-19 999 obyvateli, v nichž byly obě hodnoty prakticky totožné.

Tab. 2.3 Obyvatelstvo podle druhu pobytu a velikostních skupin obcí

	Osoby s obvyklým pobytem celkem	v tom s pobytem (%)		Osoby s registrovaným pobytem celkem	Rozdíl mezi počtem osob s obvyklým a registrovaným pobytem	
		obvyklým i registrovaným	jen obvyklým		celkem	%
Kraj Vysočina	497 661	485 833	11 828	503 654	-5 993	-1,2
v tom obce s počtem obyvatel:						
do 199	40 459	37 845	2 614	41 686	-1 227	-2,9
200–499	62 878	59 522	3 356	64 250	-1 372	-2,1
500–999	68 907	64 298	4 609	69 549	-642	-0,9
1 000–1 999	49 697	47 058	2 639	50 919	-1 222	-2,4
2 000–4 999	49 136	46 318	2 818	50 037	-901	-1,8
5 000–9 999	60 828	56 899	3 929	61 334	-506	-0,8
10 000–19 999	37 821	35 274	2 547	37 836	-15	-0,0
20 000–49 999	77 412	72 638	4 774	78 062	-650	-0,8
50 000–99 999	50 523	46 872	3 651	49 981	542	1,1
100 000 a více	-	-	-	-	-	-

Rozmístění obyvatel a hustota zalidnění v Kraji Vysočina

